

П.Павленко * (м. Київ)

ЕЛЕМЕНТИ ЗЕЛОТИЗМУ В ХАРАКТЕРІ ПУБЛІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ІСУСА З НАЗАРЕТУ

Якщо фарисеїзм у більшості своїх послідовників ще якось припускав співіснування іудеїв у межах язичницького світу, припускав деякий компроміс у відносинах з колонізаторським Римом, то зелотизм в цьому питанні був категоричним. Головне його гасло можна звести до наступної тези: Ізраїль під владою Яхве або смерть. Зелоти вважали будь-яке примирення з язичниками найтяжчим гріхом, визнаючи істинним правителем і володарем Ізраїлю тільки одного Всевишнього.²⁴ Відтак зелотизм, вийшовши з фарисеїзму, відрізнявся від останнього не стільки політичними поглядами, як засобами реалізації цих поглядів. Ідея політичної свободи і незалежності Іудеї, етнокультурної чистоти у зелотів була покладена в наріжний камінь їхньої релігійно-політичної доктрини.

Одержимі ревністю до Всевишнього, свій гнів зелоти спрямовували в першу чергу проти римлян як поневолювачів, але поруч і проти їх приспівників з числа євреїв, будь-то цар, його свита, а чи ж священицька верхівка начолі з первосвящеником. Будь-яка невідповідність настановам Тори, будь-яка несправедність, щонайменша невірність Яхве вважалось зелотами злом і беззаконням. На відміну від сикаріїв, зелоти, як і фарисеї, не були схильні до широкомасштабного руху опору окупаційним властям, не говорячи вже про терор. Передусім про це нічого не говорить Флавій, окрім тих скупих зауваг, що «йти на смерть вони вважають за нізачо, так само, як і зневажають смерть друзів і родичів, аби тільки б не визнавати над собою головування людини»²⁵ або тієї ремарки, що його «слова далеко не вичерпують всієї їхньої великодушності і готовності їх піддаватися стражданням».²⁶

* Павленко П.Ю. – кандидат філософських наук, докторант Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України.

²⁴ Зелоты // // Электронная Еврейская Энциклопедия.- <http://www.eleven.co.il/article/11615>

²⁵ Йосиф Флавій. Іудейські старожитності XVIII, 1, 6.

²⁶ Там само XVIII, 1, 6.

Антиримський спротив зелотів був здебільшого пасивним, бо ж в єврейського історика ніде немає інформації, що вони були організаторами якихось *збройних* заколотів (принаймні про щось подібне нам нічого не відомо до часу Великого іудейського повстання проти римлян (I Іудейської війни 66-73 рр. н.е.), хоча й тоді в лідерах були здебільшого сикарії як більш радикальніші із зелотів). Навіть там, де Флавій описує повстання під проводом Іуди Галілеянина, він нічого не говорить про насилля. Натомість йдеться про непокору, про здійснення «опору», тобто про невиконання указів римської влади.

Подібним своїм пасивним опором зелоти можливо уподібнювалися до мучеників доби Антиоха Епіфана IV, які вважали, що завдяки своєму мучеництву вони розбуджують праведний гнів Божий на своїх ворогів. Ця ідея добре викладена у «Заповіті Мойсея»: «Якщо так зробимо і помремо, то кров наша відімщена буде перед Яхве. І тоді явиться Царство Його у всякому творінні Його. І тоді диявол отримає кінець і скорбота з ним відійде. Тоді наповниться рука ангела, ствердженого на небесах і в той же час визволить він їх від ворогів їхніх. Бо підійметься Небесний із престолу царства Свого і вийде зі святого помешкання Свого з обуренням і гнівом за Синів своїх» (Заповіт Мойсея 9:5-10:3).

В основу доктрини зелотизму була покладена біблійна концепція Бога як Спасителя праведних або ідея божественної відплати. Згідно з нею, Всевишній захищає безневинних і мстить за них, коли ті стають жертвами несправедливості²⁷ і тим паче, коли в мучеництві проливається їхня кров²⁸. Це добре показує наступний текст з Книги Вихід: «Якщо ж ти справді гнобитимеш їх, то коли вони, кличучи, кликатимуть до Мене, то конче почую їхній зойк, і розпалиться гнів Мій, і повбиваю вас мечем, і стануть жінки ваші вдовами, а діти ваші сиротами» (Вих. 22:22-23). Ще з більшою силою це відчутне в 4 Книзі Маккавеїв: «Навіть якщо ви полишите мене органу мови, Бог почує й німого. Ось мій язик – відріжте його, і все ж ви не примусите мовчати наш розум. Ми з радістю віддамо свої тіла на потурання в ім'я Бога. Бог скоро відвідає вас, бо ви відрізаєте язика, який співає божественні псалми» (4 Мак. 10:18-21).

Як бачимо, мучеництво невинних, їхні молитви, віра у неминучість, невідворотність покарання нечестивих – все це мусить розбудити гнів Божий на покарання ворогів. Таким чином, мученики, саме завдяки невинному стражданню, своїй пасивній опозиції злу стають головними учасниками війни проти зла і неправедності у будь-якому їх прояві. Саме ідея мучеництва, богослов'я мучеництва постає в зелотизмі вирішальним фактором у битві зі злом, запорукою тріумфу Бога над гріхом.

Поруч з цим, слід наголосити, що, власне, назва течії «зелоти» передбачала не лише (чи не так) «ревність» за праатьківськими традиціями, за чистоту етнокультурної і релігійної сфери буття народу, а головним чином

²⁷ Пс. 9:21; Іс. 5:4-5, 16:1-6; Єр. 11:20, 15:15.

²⁸ Бут. 4:9; Пов.Зак. 32:43; 2 Цар. 9:7-10; Пс. 9:11-12; Єз. 24:7-11; Йоїл 3:19-20.

передбачала особливу ревність по відношенні до Яхве і Тори.²⁹ Традиція «ревності», згідно зі Святим Письмом, покликана була охороняти окрему людину чи групу людей від Божого покарання і спиралася вона перш за все на заповідь Декалогу «Не роби собі різьби і всякої подоби з того, що на небі вгорі, і що на землі долі, і що в воді під землею. Не вклоняйся їм і не служи їм, бо Я Господь, Бог твій, Бог заздрісний (в оригіналі «ревнивий», «ревнивець» (אֲדִיר (qannâ')) – П.П.), що карає за провину батьків на синах, на третіх і на четвертих поколіннях тих, хто ненавидить Мене, і що чинить милість тисячам поколінь тих, хто любить Мене, і хто держиться Моїх заповідей» (Вих. 20:4-6). Сказане варто порівняти з наступним біблійним положенням: «Не роби собі різьби й усякої подоби з того, що на небі вгорі, і що на землі долі, і що в воді під землею. Не вклоняйся їм, і не служи їм, бо Я Господь, Бог твій, Бог заздрісний, що карає провину батьків на синах, на третіх і на четвертих поколіннях тих, що ненавидять Мене, і що чинить милість тисячам поколінь тих, хто любить Мене, і хто виконує Мої заповіді» (Пов.Зак. 5:8-10).

З Писання відомо, що ревнивцями по Богові були чи не всі відомі біблійні персонажі, і перш за все – пророки. При чому, якщо в довавилонський період ідея «ревності по Богові» зводилася до боротьби з ідолопоклонством, то в пізніший час, у тому числі й у переддень появи християнства, ця концепція стала передбачати і боротьбу з будь-яким відхиленням від заповітів Тори, тобто з ересю чи інакомисленням. Щодо останнього, то добрим прикладом подібної ревності був якраз апостол Павло до свого навернення у християнство, тобто ще будучи фарисеєм Савлом (чи Саулом). Ось як він описує свою «ревність»: «І я перевищував в юдействі багатьох своїх ровесників роду мого, будучи запеклим *прихильником* (букв. – «ревнивець», «зелот» (в оригіналі стоїть Ζηλωτής (Zēlōtēs) – П.П.) моїх отцівських передань» (Гал. 1:14). «Я юдеянин, що родився в кілікійському Тарсі, а вихований у цьому місті, у ніг Гамаліїла докладно навчений Закону отців; *горливець* (тут так само стоїть Ζηλωτής – П.П.) я Божий, як і всі ви сьогодні» (Дії 22:3).

Втім ідея ревності не була оригінальним способом боговшанування, оскільки задовго до подій I-го століття н.е. сприймалася, як звичайна модель поведінки благочестивого єврея. Чому «ревність» і «ревнивіці закону» стали настільки популярні в кінці періоду Другого Храму? Справа, мабуть, полягає в загальній кризі іудейської релігії. По суті, досить важко дати загальний опис іудаїзму того часу, оскільки існувала дуже велика кількість локальних варіантів іудаїзму. Чіткий поділ релігії іудеїв на чотири складові (саддукеї, фарисеї, ессеї, «четверта філософія», родоначальником якої був деякий Іуда Галілеянин), зроблений Йосифом Флавієм, представляється спрощенням.

²⁹ Farmer W.R. Maccabees, Zealots and Josephus.- N.Y., 1956.- P.24, n.3.

Єдина спільна складова у віруваннях іудеїв, зводилася до того, що Тора – божественний закон, даний Ізраїлю в результаті заповіту з Богом».³⁰

Без сумніву, зелотівський пасивний антиримський опір, їхня жага до обстоювання прабатьківських традицій, особливо ідея мучеництва була близькою й зрозумілою Ісусу з Назарету. Але навряд чи Ісус коли мав якийсь відношення до зелотів чи був їхнім симпатиком, оскільки головною метою діяльності зелотів було все ж досягнення політичної незалежності Іудеї, а зрештою – відбудови єврейської держави, істинним владикою в якій є один лише Бог. Без сумніву, цей політичний момент, наскільки можна вірити Євангеліям, не поділяв ні сам Назарянин, ні очевидно більшість його учнів, оскільки за Ісусовим віровченням істинну свободу людина може отримати лише за межами цього світу, тобто в божественному і тому дарма триматися за цей світ, бо ж він є минушим, марою, ареною гріха. Тим не менше, серед його апостолів був і зелот, але не виключено, що й загалом у числі послідовників також були зелоти. І можливо саме тому, що Ісус активно проповідував повернення до первісної чистоти іудейського закону, до прабатьківських традицій, сміливо виступав проти формалізму й сухої обрядовості в релігії, відкрито критикував головних винуватців цього – храмове священство начолі з первосвященником. Вже за цими позиціями Ісус для зелотів був своїм, бо ж він, як вони, стояв на захисті єврейської релігійності і культури, а відтак був самовідданим єврейським патріотом і захисником свого рідного – іудаїзму, єврейського народу і єврейської держави.

Зазначимо тут принагідно, що, згідно з драматургією Євангелій, Синедріон репрезентує Назарянина перед Пілатом саме як бунтаря проти римського правління. Але хто, як не Синедріон, у першу чергу був зацікавлений у скасуванні римського колоніального режиму в Палестині з тим, щоб повернути собі означені іудейським законом колишні статус і права, а іудейському народу – волю. Кому, як не Синедріону, остогиділо постійне втручання римлян у сферу іудейського релігійного управління, яке позначалося безперервними замінами первосвященників. Здавалося, цілком логічним для священницької партії було б не засуджувати Ісуса за приписану йому революційну промесіанську позицію, а навпаки – всіляко підтримати її, як це свого часу було зроблено по відношенні до таких відомих заколотників проти римлян як Іуда Галілеянин, Тевда і Симон Бар-Кохба, адже Ісус, за словами членів Синедріону, фактично оприлюднював і поширював позицію не лише антиримськи налаштованих зелотів, ідеї яких були надто популярними в тогочасному Єрусалимі, а й загалом переважної більшості іудеїв. Утім цього здійснено не було, що вказує на одне – Синедріон маніпулював сфабрикованими ним самим обвинуваченнями з метою

³⁰ Рогова Ю.К. «Четвертая философия», зелоты и сикарии.- <http://blend.org.ua/?p=63> (або: <http://www.relig-museum.ru/ecclesia/word/sept/rogova2006.doc>). Також див.: Goodman M. The Ruling Class of Judaea.- Cambridge, 1987.- P. 11-12, 73-74.

підігнати їх під ухвалу смертної кари.³¹ Можна навіть сказати, що Назарянина було засуджено до страти саме, як зелотського лідера, як бунтаря, революціонера.

Євангелія від Луки, а поруч з нею й Дії апостолів, прямо зауважують, що один з апостолів був зелотом (Лк. 6:15; Дії 1:13). «А коли настав день, покликав своїх учнів; вибравши з них дванадцятьох, і назвав їх апостолами: Симона, якого назвав Петром, та Андрія, брата його, Якова й Івана, Пилипа й Вартоломія, Матвія і Тому, Якова Алфеєвого й *Симона, званого Зилотом*³², Юду Якового та Юду Іскаріотського, що став зрадником» (Лк. 6:13-16); «А прийшовши, увійшли вони в горницю, де й перебували: Петро та Іван, та Яків та Андрій, Пилип та Фома, Варфоломій та Матвій, Яків Алфеїв та *Симон Зилот*, та Юда Яковів» (Дії 1:13).

В Ісуса Христа було 12 апостолів, і всі вони були, якщо тексти Нового Заповіту сприймати дослівно, з простого народу. Насправді це було не так. До простолюддя належали лише Петро й Андрій. Їх Ісус призвав першими. Решта апостолів, як показали проведені дослідницькі роботи Лоренса Гарднера й інших, були високопоставленими освіченими євреями. Так, Іван і Яків (сини Зеведея) в різний час були первосвященниками в Єрусалимському храмі. Левій (Фаддей) і Яків (сини Алфея), а також Матвій (Левій) виконували пастирські і законодавчі функції. Матвій, крім того, був призначеним збірником податків з іудеїв, що проживають за межами батьківщини. Пилип і Варфоломій були духовними і політичними соратниками, а Хома був одним з синів царя Іудеї Ірода Великого, який позбавив його права престолонаслідування. Симон Кананіт (він же Симон Зилот) був керівником еліти релігійних філософів – "самаритянських мудреців" і одночасно воєначальником озброєних єврейських повстанців – зилотів.³³

Принагідно тут зазначимо, що Симон в Євангелії від Матвія називається ще «*Симоном Кананітом*». «А ймення апостолів дванадцятьох отакі: перший Симон, що Петром прозивається, і Андрій, брат його; Яків, син Зеведей, та Іван, брат його; Пилип і Варфоломій, Хома й митник Матвій; Яків, син Алфеїв, і Тадей; *Симон Кананіт*, та Юда Іскаріотський, що й видав Його» (Мт. 10:2-4).

Більшість екзегетів вважають, що, незважаючи наче на видиму відмінність у прізвиськах цього апостола, і «Зелот», і «Кананіт» означають одне й те ж само – належність цього учня Христа до «зелотизму», оскільки «Кананіт» походить від єврейських слів «кана» - *ревнувати* або від «канна» - *ревність*, які цілком відповідають грецьким ζηλόω (ревнувати) або ζηλωτής

³¹ Детальніше про це можна прочитати в моїй монографії «Ісус Христос – постать історії» [Біла Церква, 2002.- С. 239-267].

³² Тут і далі в цитатах курсив наш.

³³ Бабанин В. Прощальний поцелуй Иуды Искарюта.- <http://isc.org.ru/babanin41.asp> (Також див.: Даниелу Ж. Новый взгляд на христианские истоки.- <http://blend.org.ua/?p=11> (або <http://www.jcrelations.net/ru/?id=2056>).

(ревнивець).³⁴ Іншими словами, прізвисько цього апостола однозначно вказує на те, що він належав до партії zelotів – партії «ревнивців» до батьківських традицій, до релігії і передусім до Бога. «У них помітна нічим не стримувана любов до свободи, - фіксує Флавій. - Єдиним керівником і владикою своїм вони вважають Господа Бога. ... Аби тільки б не визнавати над собою головування людини».³⁵ Без сумніву, zelотизм, на відміну від фарисейзму, був набагато радикальнішим рухом. А оскільки за Торою єдиним владикою і царем в Ізраїлі може бути лише Всевишній, то будь-яке несанкціоноване релігійним законом володарювання людини над єврейським народом, не говорячи вже про панування над ним язичників, констатувалося, як ідолопоклонство і пряме порушення першої заповіді Декалогу.

Отже, на підставі Євангелій можна припустити, що Ісусу, певно, таки не були чужі прагнення zelotів. «Ісус, звичайно, був розіп'ятий як zelot, оточений іншими "lestai", - термін, яким zelotів позначали римляни. Втім, деякі уривки з Євангелій зі свого боку показують його гарячість і мілітаристську агресивність, гідну zelotів ... Але чи був Ісус zelотом? Ймовірно, ні, але, без сумніву, він мав тісні зв'язки з цим революційним рухом. Варава описаний як lestai, Яків, Іван і Симон Петро, очевидно, теж користувалися симпатією серед zelotів і, мабуть, самі були ними, судячи по іменах, під якими вони виведені в Євангеліях; Іуда Іскаріот, - втім, це відомо, - є спотворене "Іуда Си-карій", тобто "zelot"; особливо цим терміном позначали еліту професійних вбивць; нарешті, учень відомий під ім'ям Симон у грецькому перекладі тексту від Марка названий "Καπαναῖος" – еквівалент арамейського слова, що означає також "zelot". (Інколи зустрічається помилковий вираз "Симон Ханаанеян", але Лука не залишає жодних сумнівів із цього приводу і говорить про Симона Зелота). Отже, zelоти в Євангеліях відсутні. Але не вони одні: відсутні також і ессеї. Оскільки вони склали секту таку ж важливу, як фарисеї і саддукеї, то немислимо, щоб Ісус міг про них не знати; вважається, що Іван Хреститель сам був есеєм. Отже, ми вимушені констатувати, що виключення їх з Євангелій обумовлено тими ж причинами, що й виключення zelotів: Ісус знаходився в тісному контакті з ними, всі це знали, і за цих умов було для євангелістів переважно зберігати мовчання і ніде про них не згадувати».³⁶

Як на нас, то категоричність подібного висновку справедлива лише в одному – що сам Ісус не був zelотом, маючи при цьому ймовірно тісні стосунки з членами цього руху. Доказом цьому є те, що серед його послідовників були й zelоти, але те, що його могли судити саме як zelота, то з цим можна погодитися. В.Каспер з цього приводу також припускає, що Ісуса могли судити, як zelота. «Отже, Ісус був страчений як політичний бунтар, - зауважує богослов. - Про це свідчить і напис на хресті (*titulus*

³⁴ Толковая Библия, или комментарий на все книги Свя. Писания Ветхаго и Новаго Завета: В 11-ти т. - Пб., 1911. - Т. 8. - С. 197.

³⁵ Йосиф Флавій. Іудейські старожитності XVIII, 1, 6.

³⁶ Байджент М., Лей Р., Линкольн Г. Священная загадка. - СПб., 1993. - С. 264-265.

crucis): «Цар Іудейський» (Мк. 15:26 і пар.). З цього факту часто робився висновок, що Ісус був ватажком банди бунтівників, на зразок зелотів. Проте при з'ясуванні ґрунтовної відмінності між Ісусом і зелотами, ця теза виявляється повністю непереконливою. Правда, в умовах нестійкого політичного клімату тодішньої Палестини, римляни дивилися з недовірою і занепокоєнням на будь-яке масове скупчення людей. Римські військові власті не могли також добре знатися на богословських тонкощах. Таким чином, іудейські супротивники Ісуса легко могли знайти привід, щоб висунути проти Ісуса політичне обвинувачення перед Пілатом, репутація якого була тоді в Римі і без того не особливо хорошою, і на якого тому легко було чинити тиск».³⁷

Отже, окремі зелотівські, навіть сикарійські, риси в характері діяльності Христа можна й справді віднайти навіть на сторінках канонічних Євангелій. Передусім маємо на увазі тут епізоди вигнання торговці з храму (Ів. 2:14-17) і урочистого в'їзду Назарянина в Єрусалим (Мт. 21; Мк. 11; Ів. 12). І перший, і другий випадають із загальної канви Євангелій, оскільки в них Ісус зображується не таким вже й «смиреним Ягнятком Божим», яким обстоює його християнська традиція, не чоловіком, що підставляє «іншу щоку», не пасивним пацифістом, не мрійником чи утопістом, а справжнім борцем, революціонером, визволителем Ізраїлю, тріумфатором, якому поправу належить царський трон в цілком земному Іудейському царстві. У першому випадку, виганяючи нагайкою міняйл і торговців з храму, він застосовує до них фізичну силу і, зауважимо, цілком по-земному протидіє злу. Євангелія від Івана про це пише так: «І знайшов Він, що продавали у храмі волів, і овець, і голубів, та сиділи міняльники. І, зробивши бича з мотузків, Він вигнав із храму всіх, вівці й воли, а міняльникам гроші розсипав, і поперевертав їм столи. І сказав продавцям голубів: Заберіть оце звідси, і не робіть із дому Отця Мого дому торгового! Тоді учні Його згадали, що написано: Ревність до дому Твого з'їдає Мене!» (Ів. 2:14-17). Другий випадок засвідчує епізод із земного життя Ісуса, коли він, бодай що на ослику (чи на ослиці), в'їжджає до Єрусалиму як справжній земний цар і відповідно приймає на свою адресу від своїх підданих пошанування гідні лише царя (ми мусимо це розуміти так, що народ і до цього вже знав, що Ісус претендує на царський трон і тому саме й вітає його, як свого нового царя). Ось, що про це пише Євангелія: «А народ, що йшов перед Ним і позаду, викрикував, кажучи: Осанна Сину Давидовому! Благословенний, хто йде у Господне Ім'я! Осанна на висоті!» (Мт. 21:9); «А другого дня, коли безліч народу, що зібрався на свято, прочула, що до Єрусалиму надходить Ісус, то взяли вони пальмове віття, і вийшли назустріч Йому та й кричали: Осанна! Благословенний, хто йде у Господне Ім'я! Цар Ізраїлів!» (Ів. 12:12-13).

Що стосується першого, то вчинок у храмі був справді гідний зелотів і за сміливістю, і за ревністю, і за патріотизмом. Цей (вчинок) навіть можна

³⁷ Каспер В. Иисус Христос.-

http://catholic.uz/library/publish/valter_kasper_iisus_hristos/page04.htm

поставити разом із героїчним вчинком деяких Іуди і Матфія, про яких повідомляє Флавій і які, з його слів, збили встановленого Іродом всупереч традиції «золотого орла» з фронтона Єрусалимського храму. І в тому, і в іншому випадку йшлося про очищення храму. Стосовно ж «царського» в'їзду в Єрусалим, то, приміром, М.Абрамович вбачає в цьому дійстві, хоча й доволі апріорно, явний зелотський контекст. «І коли вони наблизились до Єрусалиму, до Вітфагії й Віфанії, на Оливній горі, тоді Він посилає двох учнів Своїх, і каже до них: Ідїть у село, яке перед вами, і, входячи в нього, ви знайдете зараз прив'язане ося, що на нього ніхто ще з людей не сїдав. Відв'яжіть його, і приведіть. Коли ж скаже хто вам: Що це ви робите? відкажіть: Господь потребує його, і відішле його сюди зараз. І вони відійшли, і знайшли те ося, що прив'язане коло воріт ізнадвору було при дорозі, і відв'язали його. А деякі з тих, що стояли там, сказали до них: Що ви робите? Пощо ося ви відв'язуєте? Вони ж їм відказали, як звелів їм Ісус, і відпущено їх. І вони привели до Ісуса ося, і поклали на нього плащі свої, а Він сїв на нього. Багато ж народу стелили одєжу свою по дорозі, а інші стелили дорогою зелень, натяту в полях. А ті, що йшли перед Ним і позаду, викрикували: Осанна! Благословенний, хто йде у Господне Ім'я! Благословенне Царство, що надходить, Отця нашого Давида! Осанна на висоті!» (Мк. 11:1-10). Він наголошує, що судячи з цього тексту, все було наперед продумано, докладно сплановано.³⁸

На думку дослідника, Ісус, особливо й не сподїваючись, що народ підтримає його, як царя, був переконаний, що подібна акція зможе нейтралізувати римлян і передусім фізично усунути прокуратора Пілата. «Оголосивши себе Месїєю, більше того, "Сином Божим" і повіривши в це, Ісус вирішив обставити своє прибуття до Святого міста відповідно до передбачень пророків. Месїя повинен прибути до Єрусалиму на білому ослі? Значить, так і буде. Треба вважати, вся підготовка проводилася таємно навіть від учнів – вони повинні були безмежно вірити в те, що Ісус - Месїя. Скоріш за все, йому в цьому допомагали зелоти, які мали в Єрусалимі своїх людей».³⁹ Російський історик А.Алексєєв пішов навіть далі за М.Абрамовича. Він зауважує наступне: «Серед простолюддя Ісус набув популярність, яку зелоти спробували використовувати для організації повстання. Пілат подавив бунт. Іудейський Синедріон, щоб уникнути конфлікту з Римом і одночасно позбавитися від незручного опонента, звинуватив Ісуса у святотатстві і засудив до смерті, а Пілат, отримавши хабаря в 30 талантів срібла (близько 750 кг), вирок ухвалив, хоча проповідник викликав у нього деяку симпатію (вже тому, що вилїкував його тяжкохвору дружину). Ісуса розїпнули на хресті – звична тоді форма ганебної страти. Ніхто з впливових людей того

³⁸ Абрамович М. Иисус, еврей из Галилеи.-

http://lib.tiera.ru/ABRAMOWICHM/galilea.txt_Piece40.12 (або:

<http://www.book.od.ua/books/abram/0001.txt>).

³⁹ Там само.

часу не помітив цієї дрібної, із їхньої точки зору, події, що трапилася в палестинській глуші, за різними датуваннями, між 27-м і 37-м роками».⁴⁰

Безперечно, за довільним надумуваннями М.Абрамовича, зазначеним вище, стоїть одне раціональне зерно – нетипова для християнської традиції поведінка Христа, хоч як її не називай. Подібні дії євангельського Спасителя не лише вступають у суперечність, з одного боку, з євангельською пацифістською ідеєю непротидії злу (епізод у храмі), а з іншого – з ідеєю про неземну природу і походження месіанського Царства Божого (пригадаймо тут знамените «Моє Царство не із світу цього» (Ів. 18:36)). До слова сказати, що не випадково якраз майбутнє царство Христа в Новому Завіті називається не лише «Царством Божим», але й «Царством Небесним».

На нашу думку, ці епізоди звучать дуже вже якось по зелотському епатажно. Вельми цікавим для нас в цьому контексті може бути і текст Матвія (11:12): «Від днів же Івана Христителя й досі Царство Небесне здобувається силою, і ті, хто вживає зусилля, хапають його». Безперечно, хтось може зауважити (особливо з богословів), що ці слова євангельського Спасителя не слід виривати з контексту Євангелії і що вони, мовляв, вказують на силу духовну, силу віри і шлях до цього Царства позначений вольовими зусиллями віруючого над собою, над своїми пристрастями, як це зазначає Б.Гладков у своєму «Тлумаченні Євангелії». «Царство Небесне хоча й наблизилося з пришествям Івана, і відкрилося вже із явленнями Христа, але увійдуть в нього лише ті, які роблять зусилля над собою для досягнення вказаної ним досконалості, які, так би мовити, силою беруть це Царство».⁴¹ Може так воно й було б, якби в Новому Завіті не існували оті два, вище вже зазначені епізоди, а поруч й інші.

«Очищення Храму Ісусом було гранично драматичним, якщо не апокаліптичним актом. У серцевині цієї оповіді криється думка про те, що тодішній культ спотворений – з цим згодні всі. Але чи було це очищення лише реакцією пророка, яким керував праведний гнів Ісаї чи Єремії, які бачили нечисте богослужіння, а чи ж воно було чимсь більшим – месіанським домаганням? Хоча очищення не згадується в суді над Ісусом, деякі дослідники ... вказували, що то був вчинок революціонера, і саме так його сприйняли храмові власті і римляни».⁴² До слова кажучи, в такому ж само політичному значенні був сприйнятий і заклик: «Зруйнують храм цей!», на що «Ісус відповів і промовив до них: Зруйнують цей храм, і за три дні Я поставлю його!» (Ів. 2:19). Сказати подібне було не просто богохульством, ця фраза різала слух іудеям своєю зухвалістю, зазіханням на святее святих – на самого Яхве як Творця й Вседержителя всього видимого і невидимого і

⁴⁰ Алексеев А. Городна горе.- <http://myrt.ru/index.php?showtopic=128&st=0> (також див.: Алексеев А. Городна горе.- Наука и жизнь.- №4.- 2005.- С. 34-42.

⁴¹ Гладков Б. Толкование Евангелия - М.: Столица, 1991.

⁴² Приміром: Sanders E.P. The Synoptic Jesus and the Law // Jewish Law from Jesus to the Mishnah.- Philadelphia: Fortress, 1990.- P. 1-96. Також див.: Храм // Иисус и Евангелия. Словарь.- М., 2003.- С. 706.

водночас на Царя і Покровителя Ізраїлю. Без сумніву, це – заклик, гідний революціонера, заклик до зруйнування не просто Храму (і, скоріше, не так Храму), а водночас до повалення існуючого ладу в Іудеї. Подібним переймалися і обстоювали якраз саме зелоти.

А куди подіти ось такі висловлювання євангельського Христа: «Не думайте, що Я прийшов, щоб мир на землю принести, Я не мир принести прийшов, а меча» (Мт. 10:34). Ця фраза схожа навіть не на заклик зелота, а справжнісінького сикарія. Якщо знехтувати контекстом Євангелії від Матвія і продовжити цей його текст надто близьким за змістом з Євангелії від Луки (Лк. 12:49-53), то вимальовується доволі цікава картина. Подібне для нас цілком припустиме, зважаючи на те, що, як відомо, Євангелії писалися на підставі існуючих до них усних і письмових Логій і можуть вважатися (цебто Євангелії), по суті, тими ж само збірниками висловлювань Христа, але які вже мають вигляд літературного твору, з притаманними для нього драматургією і хронологією подій, з присутністю в ньому головних і другорядних персонажів, монологів і діалогів, й навіть присутністю самого автора в тексті. Якщо зважити, що на рівні Євангелій ми все ж оперуємо Логіями. А що це саме так, то це чітко доводить преамбула і ряд віршів з Євангелії від Луки, зокрема: *«Не думайте, що Я прийшов, щоб мир на землю принести, Я не мир принести прийшов, а меча» ... «Я прийшов огонь кинути на землю, і як Я прагну, щоб він уже запалав! Я ж маю христитися хрищенням, і як Я мучуся, поки те сповниться! Чи ви думаєте, що прийшов Я мир дати на землю? Ні, кажу вам, але поділ! Віднині бо п'ятеро в домі одному поділені будуть: троє супроти двох, і двоє супроти трьох».*

Наводимо й інші християнські тексти, які також підпадають під розряд Логій. З Євангелії від Хоми: «Ісус сказав: Я кинув вогонь у світ, і ось Я охороняю його, доки не запалає» (Євангелія від Хоми 1:10); «Ісус сказав: можливо, люди думають, що Я прийшов кинути мир (εἰρήνη) у світ (κόσμος), і вони не знають, що Я прийшов кинути на землю поділ, вогонь, меч, війну. Бо п'ятеро будуть в будинку: троє будуть проти двох і двоє проти трьох. Отець проти сина і син проти отця; і вони стоятимуть, як єдині» (Євангелія від Хоми 2:2 (або за іншою нумерацією 17)); «Ісус сказав: Царство Отця подібно до людини, яка хоче вбити сильну людину. Він витягував меч у своєму будинку, він встромив його в стіну, щоб дізнатися, чи буде рука його міцна. Тоді він убив сильного» (Євангелія від Хоми 10:3).

Подібне є також і в Юстиновому «Діалозі»: «Будуть ворожнеча і розбрат» (Діалог з Трифоном Іудеєм 34). Ну і насамкінець, діалог з епізоду Ісусового арешту: «І сказали вони: Господи, ось тут два мечі. А Він їм відказав: Досить!» (Лк. 22:38). Стосовно останнього, то тут взагалі виникає дивна річ. За контекстом Євангелії Ісус, з одного боку, цілком сумирно, покійно віддається в руки вояків, що його арештовують, а з іншого – виявляється, що принаймні двоє апостолів були озброєними, при чому один з цих двох, які носили з собою меч, був саме «верховний» апостол Петро (ми можемо припустити, що, поруч з Петром, цим іншим апостолом, який також

був озброєний мечем, був саме Симон Зелот чи Кананіт). Вони пропонують Ісусові чинити збройний опір, а Ісус не те що не забороняє, а неначе запевняє, що достатньо буде й двох мечів для перемоги.

Що ж стосується загалом можливих зв'язків Ісуса Христа, його симпатій до зелотизму, то якщо це й так, тобто він міг поділяти якісь окремі зелотівські ідеї, його публічна діяльність, обстоюване ним віровчення, на відміну від них, не передбачало застосування якихось насильницьких чи протиправних елементів по відношенні до чинної влади, бо ж вона була у своїй основі духовною, проповідницькою, керигматичною. Якби він був зелотом, ватажком чи Месією зелотів, то його соратники заступилися б за нього. А так Ісусова смерть, по суті, не спровокувала ніяких безпорядків і можна сказати, що пройшла непоміченою, як непоміченими були й смерті десятків тогочасних пророків і різного роду Месій, які один за одним поставали в різних куточках Іудеї. Та що там говорити, коли вже із самих Євангелій видно, що й смерть Івана Хрестителя для переважної більшості іудеїв, якщо можна так сказати, якось затерлася незліченними вбивствами тих, хто наважувався виступити проти царя, священства чи окупаційного режиму.

«Але тому, що джерела не дають для такої гіпотези (що Ісус, мовляв, був зелотом, що він, якщо й не мав безпосереднього відношення до антиримського заколоту, то його учні мали – П.П.) будь-яких підстав (крім того, що серед учнів Ісуса в Євангеліях згаданий "зелот" – тобто людина, що належить до радикальної групи зелотов, що зіграли потім основну роль в Іудейському повстанні), ні в християнській, ні в антихристиянській традиціях немає даних про участь Ісуса в заколоті; він явно уникав конфронтації з властями, його головною ідеєю було духовне очищення кожної людини напередодні кінця світу. На цьому ґрунті з'являються, судячи за окремими натяками в новозавітних Євангеліях, розбіжності між Ісусом і учнями Івана Хрестителя, який вимагав строгого аскетизму (учні Івана докоряли Ісуса в тому, що він сам і його учні не постять) і різко виступав проти Ірода».⁴³ З Євангелій чітко висновує, що Ісус і справді не був ні аскетом, ні політиком, а тому натягувати на нього костюм зелота було б невірно вже на тій підставі, що явних підстав для таких міркувань просто не існує, а «білі плями» в Євангеліях навряд чи є добрим аргументом, щоб на них вибудовувати

⁴³ Свенцицкая И. Евангелие от Иуды: ЧЕЛОВЕК, МИФ, ИСТОРИЯ в книге Генрика Панаса "Евангелие от Иуды". - <http://foreign-prose.myriads.ru/%CF%E0%ED%E0%F1%2C+%C3%E5%ED%F0%E8%EA/3074/12.htm> (саму працю Генрика Панаса «Євангелія від Іуди» можна віднайти за наступними адресами: http://ruslib.org/books/panas_g/evangelie_ot_iudi-read.html або http://www.krotov.info/libr_min/p/popovsk/panas1.html або http://d.theupload.info/download/3328pw2xn5fbqsqvvhbnim13frszbwdvq/avtor_neizvesten_hristianskie_apokrify.txt або http://books.prometey.org/download/wpgil3f3y6qlbithcvhdefwujxnq1yxo/_hristianskie_apokrify.txt).

гіпотези чи концепції. Саме «така нестабільність, - за словами І.Сенцицької, - дозволяє творити міфи».⁴⁴

Гадаємо, що Назарянин був переконаний, що його мученицька смерть розбудить серед іудейського загалу хвилю непокори. Якщо всі очільники антиримських повстань не могли підняти весь народ на боротьбу за свободу і відновлення Ізраїлю як Царства Божого на Землі, то це зробить його мучеництво. Якщо останнє є вірним, то Ісуса на цій підставі цілком можливо вважати зелотом, оскільки, як ми зауважили вище, саме ідея мучеництва постає в зелотизмі головним і вирішальним чинником у битві зі злом. Може саме тому на сторінках Євангелій Спаситель з нетерпінням прагне своєї смерті – він хоче вмерти за людей, бути мучеником перед Богом, кров і страждання якого «розпалить гнів Всевишнього» і може тоді він «повбиває мечем» нечестивців.

Між тим, євангельські тексти настільки заплутані, настільки відфільтровані пізнішими «каноністами» з пауліністичного крила, що сказати яким за своїми поглядами насправді був Ісус з Назарету нині вже надто складно. Втім стосовно того, що навіть на рівні канону Ісус постає різним: то «покірним ягнятком», якимсь безтемпераментним слабачком, що закликає не протиставитися злу в жодному його прояві і до такої міри, що навіть підставляти «іншу щоку» своєму кривднику, а то бунтарем, борцем із несправедливістю, героєм. Водночас ми свідомі того, що здійснили наше дослідження не задля того, щоб образити будь-кого, для кого постать євангельського Христа є святиною і об'єктом щиросердечного поклоніння і пошанування, але винятково з однією метою – зробити ще одну спробу вписати його життя в тогочасні реалії існування єврейського народу, оцінити, наскільки це сьогодні можливо, його діяльність через призму тогочасних релігійних і політичних настроїв іудейського загалу.

М. Черенков * (м. Київ)

ОСОБЛИВОСТІ ФІЛОСОФСЬКО-БОГОСЛОВСЬКОГО ДІАЛОГУ ЯК ЧИННИКИ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЗИЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО ЄВАНГЕЛЬСЬКОГО ПРОТЕСТАНТИЗМУ

«Соціальне богослов'я» та «богослов'я культури» стають актуальними дискурсами євангельського протестантизму, в межах яких виробляється нова ідентичність церкви у суспільстві доби постмодерну. Подібна соціально-богословська та культурно-богословська ідентичність є проблемною для консервативних євангельських церков, які утворюють більшість в українському євангельському протестантизмі.

⁴⁴ Там само.

* Черенков М.М. – кандидат філософських наук, докторант Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України.